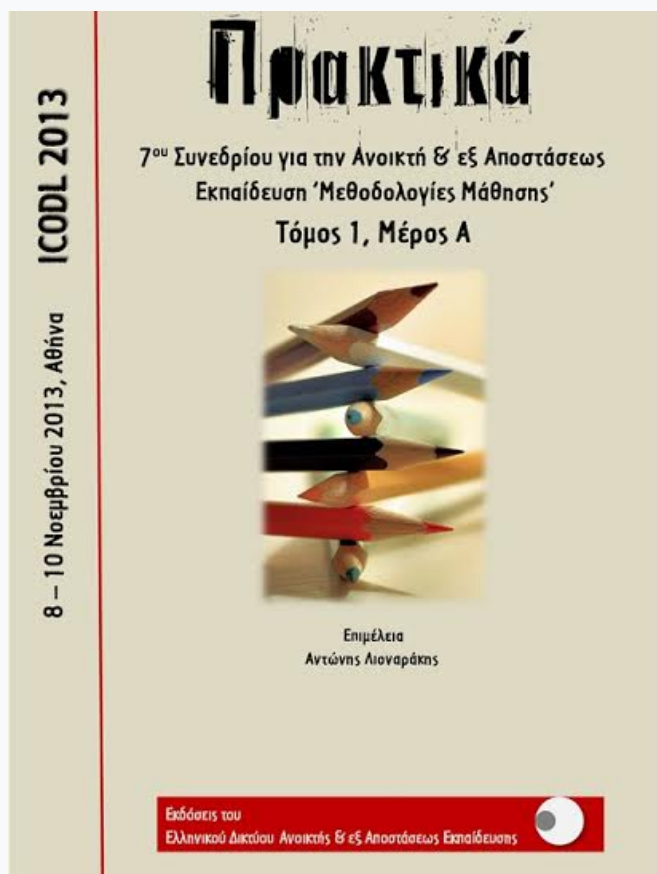

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 7, Αρ. 1Α (2013)

Μεθοδολογίες Μάθησης

Καλλιεργώντας... τις αξίες ζωής στην εκπαίδευση Μελέτη περίπτωσης: Η υλοποίηση ενός εργαστηρίου για τη συνεργασία σε μαθητές Β' Λυκείου του Πρότυπου Πειραματικού ΓΕΛ Πατρών

Παναγιώτης Γάκης, Σπυρίδων Παρτσαδάκης, Μαρία - Ροζίτα Τσελεπή, Ευαγγελία Μανούσου, Πηνελόπη Σακοβέλη, Αντώνιος Λιοναράκης

doi: [10.12681/icodl.528](https://doi.org/10.12681/icodl.528)

**Καλλιεργώντας... τις αξίες ζωής στην εκπαίδευση
Μελέτη περίπτωσης: Η υλοποίηση ενός εργαστηρίου για τη συνεργασία
σε μαθητές Β' Λυκείου του Πρώτου Πειραματικού ΓΕΛ Πατρών**

**Cultivating... Living Values in Education
Case study: a workshop with second-grade students, on cooperation, at the
Model Experimental Lyceum of Patras**

Παναγιώτης Γάκης Υποψ. Διδάκτορας, Εκπαιδευτικός, ΠΕ02 του Π.Π. ΓΕΛ Πατρών gakis@sch.gr	Σπυρίδων Παρτσαδάκης Msc, εκπαιδευτικός ΠΕ03 του Π.Π. ΓΕΛ Πατρών Mel-par@otenet.gr	Μαρία - Ροζίτα Τσελεπή Διευθύντρια του Π.Π. ΓΕΛ Πατρών rtselepi@mail.com
Ευαγγελία Μανούσου Εκπαιδευτικός, Καθηγήτρια-Σύμβουλος Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο manousou@gmail.com	Πηνελόπη Σακοβέλη Msc, Εκπαιδευτικός, Υπεύθυνη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Α/θμιας Εκπαίδευσης Αχαΐας sakoveli@gmail.com	Αντώνιος Λιοναράκης Αναπληρωτής Καθηγητής Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο alionar@otenet.gr

Abstract

Knowledge, values and skills have been the most important triptych of legislation and debate on education until today. Taking into consideration that one of the most basic parameters of the purpose of education is the moral and intellectual education of Greeks, aiming at the cultivation of values such as respect, cooperation, and so on, in order to contribute to the transformation of one-dimensional orientation towards matter, to the balanced cultivation of the students' personality in accordance with the educational keystones for the twenty-first century: I learn in order to know, I learn in order to do, I learn in order to be and I learn in order to live with the others, as they were expressed by J.Delors (1996). On the occasion of this general framework, in the Model Experimental Lyceum of Patras, Greece, we implemented a workshop with the students of the second grade on cooperation, on the occasion of this workshop we went on to conduct an empirical study on the impact and the type of values prevailing in a student group. In this paper we describe the structure, activities and results of the evaluation of the experiential workshops, implemented on 29 students of the second grade.

Keywords: *Experiential workshop, living values, cooperation, secondary education*

Περίληψη

Οι γνώσεις, οι αξίες και οι δεξιότητες αποτελούν το σημαντικότερο τρίπτυχο των νομοθετημάτων και του προβληματισμού για την παιδεία ως σήμερα. Λαμβάνοντας υπόψη ότι από τις βασικές παραμέτρους του σκοπού της παιδείας είναι η ηθική και πνευματική αγωγή των Ελλήνων, με στόχο την καλλιέργεια αξιών όπως ο σεβασμός, η συνεργασία κ.ά., ώστε να συμβάλλουμε στο μετασχηματισμό του μονοδιάστατου

προσανατολισμού προς την ύλη, στην ισορροπημένη καλλιέργεια της προσωπικότητας των μαθητών στην κατεύθυνση των αξόνων της εκπαίδευσης για τον εικοστό πρώτο αιώνα μαθαίνω για να γνωρίζω, μαθαίνω για να κάνω, μαθαίνω να είμαι και μαθαίνω να ζω με τους άλλους όπως τέθηκαν από τον J.Delors (1996). Με αφορμή αυτό το γενικό πλαίσιο, στο Πρότυπο Πειραματικό Λύκειο Πάτρας υλοποιήσαμε ένα εργαστήριο με τους μαθητές της Β' Λυκείου με θέμα τη συνεργασία. Με αφορμή το εργαστήριο αυτό, στη συνέχεια πραγματοποιήσαμε μια εμπειρική έρευνα για την επίδραση και το είδος των αξιών που επικρατούν σε ομάδα μαθητών. Στην παρούσα εργασία περιγράφουμε τη δομή, τις δραστηριότητες και τα αποτελέσματα της αξιολόγησης του βιωματικού εργαστηρίου, που υλοποιήθηκε σε 29 μαθητές της Β' Λυκείου.

Λέξεις-κλειδιά: Βιωματικό εργαστήριο, αξίες ζωής, συνεργασία, Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Εισαγωγή

Κάθε άτομο από τη γέννηση του, αλλά ιδιαίτερα από τη στιγμή που ξεκινά η κοινωνική του δράση, βρίσκεται σε μια πολυδιάστατη διαπραγμάτευση με το περιβάλλον του, συλλέγοντας πληροφορίες μέρος των οποίων μετασχηματίζονται σε γνώσεις και εσωτερικεύοντας αξίες, οι οποίες είναι προϊόντα του πολιτισμού και της κουλτούρας της κοινωνίας στην οποία ζει (Καλτσούνη, 2000)

Οι αξίες βρίσκονται σε κάθε άτομο και έχουν προσωπική, κοινωνική και πολιτισμική σημασία. Είναι αυτές που ουσιαστικά διαμορφώνουν την ταυτότητά του ανθρώπου και καθορίζουν τη θέση του στην κοινωνία. Δεν καθοδηγούν απλώς, δείχνοντας μας τι είναι σημαντικό, καλό ή χρήσιμο, αλλά εμπνέουν και δίνουν κίνητρα. Οι αξίες είναι αυτές που διασώζουν την ανθρωπιά του και καλλιεργούν τον εσωτερικό του κόσμο.

Ο ορισμός του περιεχομένου της έννοιας «αξίας» όπως και των αρχών που θα πρέπει να διέπουν τη συμπεριφορά ενός υγιούς, ή αλλιώς ενός ενάρετου, πολίτη, προκαλούσε πάντοτε το ενδιαφέρον του αρχαίου ελληνικού κόσμου και απασχόλησε ιδιαίτερα την αρχαία ελληνική σκέψη, η οποία συχνά αρεσκόταν σε αποφθέγματα, κανόνες και ορισμούς (Lesky, 1985).

Οι σοφιστές δε θέλησαν να ορίσουν τις ηθικές αξίες (Guthrie, 1991) και αρχές αλλά ο Σωκράτης ήταν αυτός που προσπάθησε με μέτρα καθολικά και αναλλοίωτα να ορίσει την έννοια αυτή και να ρυθμίσει την ηθική διαγωγή του ανθρώπου, ώστε να προσεγγίσει το ύψιστο αγαθό, την «ευδαιμονία». Ταύτισε την «Αρετήν» με τη γνώση και υποστήριξε ότι ουδείς εκών κακός (Guthrie, 1991).

Η αριστοτελική αρχή της αναλογικότητας (Düring, 1994) έχει ορίσει ως έγκυρη ηθική αξία την έννοια της 'δικαιοσύνης' η οποία οριοθετεί την ελευθερία του καθενός με τι ίδιο μέτρο με το οποίο οριοθετείται και σε βάρος του η ελευθερία κάθε άλλου ανθρώπου (Ανδριόπουλος, 1997).

Κατά τον Καντ, ο κόσμος που συγκροτείται από επιδιωκόμενες σκοπιμότητες, καθετί έχει είτε τίμημα είτε αξία. Καθετί που σχετίζεται με τις ανθρώπινες ροπές και ανάγκες έχει αγοραία αξία. Κάτι, που δίχως να προϋποθέτει ανάγκη, ανταποκρίνεται στην επιθυμία κάποιας ευχαρίστησης, έχει από διαθέσεως αξία.

Οι ηθικές αξίες, σήμερα, είναι η εκσυγχρονισμένη αντίληψη των πλατωνικών ιδεών, όχι δηλαδή οντολογικά πρότυπα που υπάρχουν σ' έναν άλλον ουράνιο κόσμο από τον οποίο η ψυχή διατηρεί αμυδρή ανάμνηση, αλλά κορυφαίες εκτιμητικές παραδοχές, αναφορικά με άυλα αγαθά, οι οποίες σε συναισθηματικό επίπεδο έχουν βιωθεί και

γοιτεύουν την ψυχή, κατά τρόπο αξιωματικό, δηλαδή ανεπίδεκτο εμπειρικής απόδειξης.

1. Η απουσία της αξίας στο σύγχρονο σχολείο

Στη σημερινή κοινωνία αναπόφευκτα επικρατεί αναταραχή και σύγχυση. Η κοινωνία της ευκολίας, της υπερκατανάλωσης και της αναξιοκρατίας είτε αλλοιώνουν είτε απαξιώνουν τις αξίες της ζωής. Ο νέος άνθρωπος ακολουθώντας παρορμητικά τις ανάγκες που δημιουργούνται από το υλικό πεδίο, αρχίζει να αξιολογεί την ζωή του πάντα με πολωμένες αξίες, ιδιαίτερα σήμερα που έχουν κλονιστεί πολλά από όσα θεωρούνταν πριν λίγα χρόνια δεδομένα και οι ανάγκες των ανθρώπων αναγκαστικά επαναδιαπραγματεύονται σε μια νέα βάση.

Στο πνεύμα αυτό το σύγχρονο σχολείο περιορίζεται στο βομβαρδισμό των νέων με πληροφορίες που οδηγούν στη γνωστική ανάπτυξή τους και θεωρεί ότι καλύπτει την εκπαίδευση αλλά όχι την παιδεία των μαθητών. Η προσέγγιση των αξιών μάλιστα γίνεται και αυτή εντελώς επιφανειακά στο σχολείο με έμφαση στη θεωρητική της μορφή που στην καλύτερη περίπτωση οριοθετείται από τη συζήτηση περί των αξιών και όχι από τη βιωματική προσέγγισή τους και στην ουσιαστική τους καλλιέργεια.

Η νέα πραγματικότητα όμως καθιστά επιτακτική την ανάγκη το σχολείο να αναλάβει πιο ενεργό ρόλο στην παιδεία των παιδιών δίνοντας ουσιαστικές ευκαιρίες για αγωγή και επικοινωνία. Καθώς όμως η κοινωνική παθολογία αυξάνεται καθίσταται περισσότερο αναγκαίο από ποτέ το σημερινό σχολείο να βοηθήσει το μαθητή να ανακαλύψει τόσο τις πραγματικές αξίες της ζωής όσο και τη σημασία τους για τη μετέπειτα ζωή τους. Δεν είναι αρκετό ο σύγχρονος δάσκαλος να εκπαιδεύει διάνοιες και να αδιαφορεί για την ψυχική του ισορροπία και καλλιέργεια. Έρευνες έχουν αποδείξει πως ένα σχολικό και οικογενειακό περιβάλλον βασισμένο στις αξίες βοηθά και στη γνωστική και στη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού (Lumsden, 1994, Cooper, 2000).

Έχοντας κατά νου τα παραπάνω και λειτουργώντας ως εκπαιδευτικοί στο νέο θεσμικό πλαίσιο των Προτύπων Πειραματικών Σχολείων, θεωρήσαμε απαραίτητη μια αρχική εφαρμογή του εργαστηρίου «Αξίες ζωής» σε ένα τμήμα μαθητών του σχολείου μας αποσκοπώντας από τη μια στην αναμόχλευση του αξιακού υποβάθρου των μαθητών μας και στη βελτίωση δεξιοτήτων επικοινωνίας και από την άλλη στην προαγωγή της εκπαιδευτικής έρευνας¹ και τη συνεργασία με το φορέα «Αξίες Ζωής»². Ομάδα στόχος ήταν 29 μαθητές της Β΄ Λυκείου του σχολείου μας. Η δραστηριότητα πραγματοποιήθηκε στις 14/5/2013 σε τρεις διδακτικές ώρες μετά από αναδιαμόρφωση του προγράμματος.

2. Το εργαστήριο ‘Αξίες της Ζωής’

Είναι πλέον σαφές ότι το σύγχρονο σχολείο οφείλει να προσαρμόσει τις παιδαγωγικές του μεθόδους, το εκπαιδευτικό του υλικό και τη γενικότερη συμπεριφορά του δασκάλου στην άμεση και έμμεση βιωματική προσέγγιση των αξιών. Η έννοια του όρου ‘αξία’ αποκτά ιδιαίτερο συμβολισμό και αξία για τη σχολική ζωή, καθώς είναι η χρονική περίοδος που οι μαθητές διαμορφώνουν την προσωπικότητά τους και το δικό τους αξιακό κώδικα.

¹ Ν. 3966/24-5-2011, Κεφ. Γ΄, άρθρ. 36(Θεσμικό Πλαίσιο λειτουργίας των Προτύπων Πειραματικών Σχολείων).

² Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που ακολουθήθηκε από το συγκεκριμένο φορέα αποτελεί μέρος του προγράμματος επιμόρφωσης εκπαιδευτικών (train the trainers) Living Values: An Educational Initiative, που διοργανώνεται από την Unesco και την Unicef στην Οξφόρδη.

Στο πλαίσιο αυτό του προβληματισμού το Πρότυπο Πειραματικό Γενικό Λύκειο Πάτρας συμμετείχε σε μια δράση του εκπαιδευτικού προγράμματος 'Αξίες της ζωής' προσφέροντας στους μαθητές ποικιλία βιωματικών δραστηριοτήτων και μεθοδολογιών.

Στόχοι ήταν οι μαθητές:

1. να ανακαλύψουν τις αξίες μέσα από καθημερινές εμπειρίες παρά από κατευθυνόμενες νουθεσίες και συμβουλές,
2. να εκτιμήσουν τον εαυτό τους, τους συμμαθητές τους και να αντιληφθούν τη σημασία του εαυτού τους και του άλλου στη μελλοντική κοινωνία,
3. να ενθαρρυνθούν στην κατανόηση, την εκτίμηση και την έκφραση των εσωτερικών αξιών,
4. να αναγνωρίσουν τη σημασία και την επίδραση της θετικής και αρνητικής συμπεριφοράς,
5. να αναπτύξουν τη φαντασία – μέσω της τέχνης – που αποτελεί προϋπόθεση εδραίωσης ενός περιβάλλοντος ελκυστικού για την προσέγγιση και γνωριμία με τις αξίες,
6. να μάθουν να λειτουργούν σε μια τάξη που η σκέψη και η δράση του καθενός θα ανατροφοδοτεί τη σκέψη και τη δράση του άλλου,
7. να 'τολμούν' να μοιράζονται τις σκέψεις, τα όνειρα και τα συναισθήματά τους σε ένα περιβάλλον σεβασμού, χωρίς επικρίσεις και σχόλια,
8. να οδηγηθούν στην αυτοκριτική και τελικά στη συναισθηματική τους ανάπτυξη και αυτοεκτίμηση

3. Οι βασικές δραστηριότητες του εργαστηρίου και η αξιολόγηση του

Η επαφή των μαθητών με τις αξίες συνδύαστηκε με δραστηριότητες που συνδύαζαν το παιχνίδι, την τέχνη, το τραγούδι, την κίνηση και τη φαντασία.

Προκειμένου να διερευνήσουμε την επίδραση του εργαστηρίου στους μαθητές, σε ανύποπτο χρόνο, 15 μέρες μετά την υλοποίηση του, χωρίς προειδοποίηση και ανάλογη προετοιμασία ζητήθηκε από τους μαθητές να απαντήσουν σε ένα σχετικό ερωτηματολόγιο (Παράρτημα 1). Οι απαντήσεις κάθε παιδιού κατατάχθηκαν κατά φθίνουσα προτίμηση.

Στις επόμενες ενότητες, περιγράφουμε τόσο τις δραστηριότητες που υλοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου όσο και τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από την αξιολόγηση της επίδρασής του 15 μετά.

3.1. Κυκλική επικοινωνία

Η πρώτη δραστηριότητα στην οποία κλήθηκαν οι μαθητές να συμμετάσχουν ήταν η ελεύθερη και αβίαστη έκφραση των αξιών που θεωρούν ότι αποτελούν σταθμό στη ζωή τους. Οι μαθητές αρχικά άλλαξαν την παραδοσιακή και τετριμμένη διάταξη των θέσεων στην τάξη και σχημάτισαν με τις θέσεις τους έναν κύκλο.

Προχωρήσαμε στο σχεδιασμό της συγκεκριμένης δράσης λαμβάνοντας υπόψη ότι όλες οι ανθρώπινες εκφράσεις ενέχουν μια σωματικότητα και ο ρυθμός της ομιλίας αλλά και της αναπνοής, το βλέμμα, ο τόνος και η ένταση της φωνής, η στάση του σώματος και η σχέση του με το χώρο, η μιμική, τα νεύματα, η κίνηση των χεριών, τα αγγίγματα, κ.ά. αποτελούν στοιχεία μιας άλλης γλώσσας, της «γλώσσας του σώματος» (Pease, Allan (1991)).

Θεωρήσαμε ότι μέσα από αυτή μπορούν να μεταδοθούν μηνύματα (όπως η σαφής κίνηση του χεριού του τροχονόμου που καθορίζει την κίνηση ενός οχήματος), να δηλωθούν καταστάσεις (όπως μια στάση γιόγκα που υποδηλώνει διαλογισμό ή αλλιώς προσευχή), να υποδηλωθούν συναισθήματα ή ψυχικές καταστάσεις (όπως η έκφραση

θυμού με την αντίστοιχη εικόνα του προσώπου ή η έκφραση ντροπής με το κοκκίνισμα). Μια πληθώρα φωνητικών και μη στοιχείων χαρακτηρίζει την κάθε έκφρασή μας και δίνει στην επικοινωνία την πραγματική της διάσταση. Λεκτικοί και μη-λεκτικοί τρόποι έκφρασης συνδέονται και αλληλοσυμπληρώνονται σε μια επικοινωνιακή διαδικασία. Έτσι γίνεται αδύνατος ο διαχωρισμός των λέξεων που χρησιμοποιούμε από τις εικόνες, τους ήχους άλλα και γενικότερα όλους τις δυνατότητες έκφρασης που μας παρέχει το σώμα μας (Αργυροπούλου 2004).

Η επιλογή του κύκλου δεν ήταν τυχαία. Αρχικά η αλλαγή της τυπικής και καθημερινής διάταξης των μαθητών στόχευε στην αλλαγή της νοοτροπίας και της αντίληψης που έχουν οι μαθητές για τις αξίες. Επιπλέον όλοι μπορούσαν να κοιτάζουν όλους, απαραίτητη προϋπόθεση για αποτελεσματική επικοινωνία και κοινωνικοποίηση. Ο διάλογος είναι επιπλέον μια κυκλική κίνηση που η σκέψη και ο λόγος είναι πηγή τροφοδότησης της σκέψης και του λόγου του συνομιλητή. Στη *Μαγεία των Λέξεων*, ο Αντρέι Μπέλυ υπερτονίζοντας το ρόλο της λέξης στην επικοινωνία, θεωρεί πως η τελευταία είναι μια πραγματική δημιουργική διαδικασία κατά την οποία οι ψυχές ανταλλάσσουν μεταξύ τους τις πιο βαθιά φυλαγμένες εικόνες τους που απεικονίζουν και σχηματίζουν τα μυστικά της ζωής.

Έχοντας ως δεδομένο τέλος το στοιχείο ότι η αρχή και το τέλος του κύκλου δεν είναι ορατά, βιωματικά έγινε σαφές στους μαθητές ότι αξίες όπως ο σεβασμός, η ελευθερία, η αγάπη, η ειρήνη, η ευτυχία, η τιμιότητα, η υπευθυνότητα, η ταπεινότητα, η απλότητα, η συνεργασία, η ανεκτικότητα, η ενότητα δεν ιεραρχούνται κατά προτεραιότητα αλλά αλληλεπιδρούν σε μια αμφίδρομη σχέση η μια με την άλλη. Η δράση αυτή προσπαθεί να εκπαιδεύσει τους μαθητές όχι μόνο να 'γνωρίζουν' τις αξίες αλλά και να τους μάθει να «ζουν μαζί».

3.1.1 Αξίες ζωής - στατιστικά στοιχεία

Οι μαθητές κατέγραψαν ελεύθερα και σε αξιολογική σειρά τις σημαντικότερες για αυτούς αξίες της ζωής (Ερώτημα Α, Ερωτηματολόγιο, Παράρτημα 1).

Τα αποτελέσματα της έρευνας αποτυπώνονται στον πίνακα 1 και στο ραβδόγραμμα 1³.

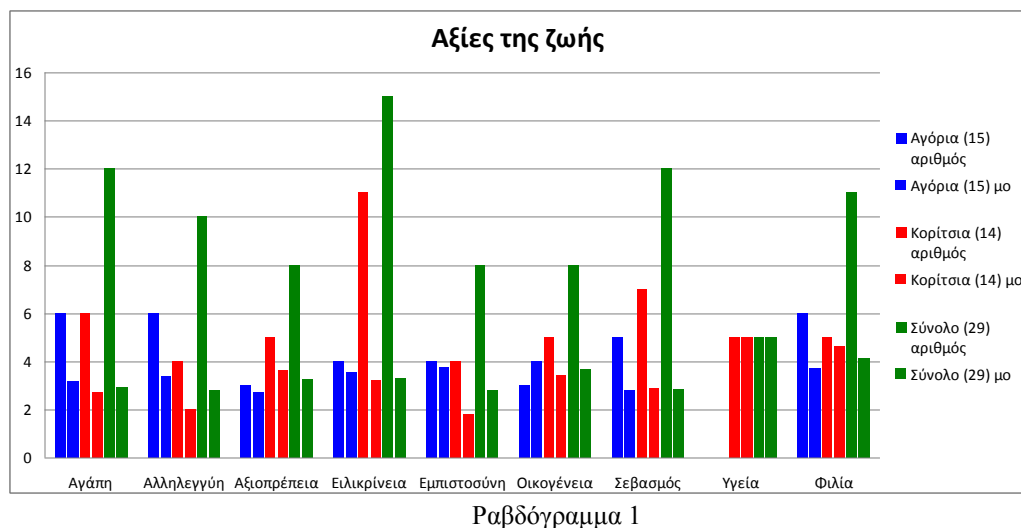
	Αξίες της ζωής					
	Αγόρια (15)		Κορίτσια (14)		Σύνολο (29)	
	Αριθμός	Μ.Ο.	Αριθμός	Μ.Ο.	Αριθμός	Μ.Ο.
Αγάπη	6	3,17	6	2,67	12	2,92
Αλληλεγγύη	6	3,33	4	2,00	10	2,80
Αξιοπρέπεια	3	2,67	5	3,60	8	3,25
Ειλικρίνεια	4	3,50	11	3,18	15	3,27
Εμπιστοσύνη	4	3,75	4	1,75	8	2,75
Οικογένεια	3	4,00	5	3,40	8	3,63
Σεβασμός	5	2,80	7	2,86	12	2,83
Υγεία	0	0,00	5	5,00	5	5,00
Φιλία	6	3,67	5	4,60	11	4,09

Πίνακας 1 (A⁴=5)

Οι μέσοι όροι προέρχονται μετά από υπολογισμό της κατάταξης που έδωσαν οι μαθητές και επέλεξαν τη συγκεκριμένη αξία.

³ Επιμέρους στοιχεία του πίνακα παρουσιάζονται στο παράρτημα 2

⁴ Α είναι η μέγιστη τιμή του μέσου όρου

Εντυπωσιακό εύρημα ήταν η αξία της υγείας που προτιμήθηκε μόνο από τα κορίτσια, ιεραρχήθηκε όμως υψηλά και ως εκ τούτου κατέλαβε την πρώτη θέση στις επιλογές των κοριτσιών.

Ενδεικτικά σχολιάζουμε ότι η αξία της ειλικρίνειας προτιμήθηκε από τη μισή τάξη. Στις επόμενες θέσεις κατατάσσονται η φιλία και η οικογένεια, αξίες που σχετίζονται μεταξύ τους.

Εντυπωσιακό και άξιο προβληματισμού είναι το γεγονός ότι η αξία της δικαιοσύνης επιλέχθηκε από μόλις 2 μαθητές, παρόλο που διαχρονικά η αξία αυτή - τουλάχιστον λεκτικά - αποτελεί κοινό τόπο και σημείο αναφοράς σε όλες τις κοινωνικές ομάδες και τάξεις. Θεωρούμε ότι ως εκπαιδευτική κοινότητα έχουμε κατακτήσει μόνο φραστικά την έννοια αυτή χωρίς να έχει επιτευχθεί η εσωτερίκευσή της.

3.2. Δοκιμάζοντας μορφές επικοινωνίας

Η δράση είχε σκοπό να βοηθήσει τους μαθητές να επικοινωνήσουν για να επηρεάσουν κοινωνικές συμπεριφορές, στάσεις, αντιλήψεις και για να μεταδώσουν αξίες. Υπό αυτό το πρίσμα σε δεύτερο στάδιο οι μαθητές σε ελεύθερο περίπατο που κατέληγε σε τυχαίες συναντήσεις, στο χώρο και με την έμπνευση της μουσικής, συνειδητοποιούσαν και καλλιεργούσαν το πρωταρχικό στάδιο της επικοινωνίας που είναι το βλέμμα και η αφή, δηλαδή αντάλλασαν οπτικές πληροφορίες, (Μπώκος 2001 & Berget, John (1993) και συναισθήματα, μέσα από μη λεκτικά μηνύματα.

Στη συνέχεια πάλι αξιοποιώντας τον κύκλο, δύο ομάδες μαθητών ενταγμένες σε δύο ομόκεντρους κύκλους προσέγγισαν την επικοινωνία στην πιο ουσιαστική της μορφή που είναι ο λόγος κάνοντας ερωτήσεις που αποσκοπούσαν στην ανάδειξη της προσωπικότητας και της ιδιοσυγκρασίας των μαθητών. Οι δύο ομάδες των μαθητών που συγκροτούσαν τους δύο κύκλους συνομιλούσαν σταδιακά με όλους τους συμμαθητές τους με αμφίδρομη και 'μετωπική' συνομιλία. Οι ερωτήσεις ήταν στοχευμένες και πολύ συγκεκριμένες και αφορούσαν στις δραστηριότητες, στις αξίες, στις στάσεις, στις επιθυμίες των μαθητών. Οι ερωτήσεις διακρίνονταν για την κλιμακούμενη προσπάθεια επικοινωνίας και άρχιζαν με διερεύνηση των θετικών επιλογών των μαθητών από την καθημερινότητά τους και κατέληγαν στην αναγκαιότητα και δυνατότητα επίτευξης της συνεργασίας.

3.3. Επικοινωνώ ζωγραφίζοντας και σχεδιάζω το μέλλον μου

Η δραστηριότητα της συνεργατικής ζωγραφικής που ακολούθησε εξελίχθηκε σε πολλά επίπεδα και έδωσε την ευκαιρία στους μαθητές να βιώσουν και να σκεφτούν

την ατομικότητά αλλά και τη σημασία της συλλογικότητάς μέσα στο σχολείο και την κοινωνία. Αναφορικά με τη αξιοποίηση της ζωγραφικής απεικόνισης ως εργαλείου έκφρασης και επικοινωνίας στοχεύαμε να διαπιστώσουμε τον καθοριστικό ρόλο της εικόνας σε κάθε ανταλλαγή πληροφορίας ή σε κάθε επικοινωνιακή πράξη.

Τα επίπεδα της ζωγραφικής ήταν τα ακόλουθα:

- A. Οι μαθητές ζωγραφίζουν όλοι μαζί γύρω - γύρω από ένα μεγάλο χαρτί μέτρου. Το θέμα το οποίο κλήθηκαν να ζωγραφίσουν ήταν: «*πώς βλέπουν το δικό τους μέλλον*». Στην αρχή ζωγραφίζουν ταυτόχρονα αλλά ατομικά με θέμα το μέλλον τους ακούγοντας μουσική.
- B. Αμέσως μετά τους ζητείται να αλλάξουν θέση, ώστε να αναγκαστούν να συνεχίσουν τη ζωγραφιά κάποιου συμμαθητή τους. Οι αλλαγές αυτές γίνονται αρκετές φορές.
- Γ. Στη συνέχεια οι υπεύθυνοι δένουν τα χέρια όλων των μαθητών, με μια χαλαρή κλωστή ώστε να «αναγκαστούν» να συνεργαστούν, ακολουθώντας τους ρυθμούς των άλλων, ώστε οι «συνδεδεμένοι» μαθητές να βρουν έναν κοινό ρυθμό. Στη φάση αυτή αλλάζουν θέσεις αρκετές φορές ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών. Προϋπόθεση είναι όση ώρα ζωγραφίζουν να μην μιλούν ώστε να περιοριστεί η λεκτική επικοινωνία και να επικοινωνήσουν με διαφορετικούς τρόπους.
- Δ. Αφού έχουν ολοκληρώσει την ομαδική-συνεργατική ζωγραφιά τους, επέστρεφαν στην αρχική τους θέση, λύνονται και συζητούν για τη διαδικασία και το αποτέλεσμα της, σχολιάζοντας και τον τρόπο που οι άλλοι αντιλήφθηκαν το αρχικό τους όραμα και στόχο όπως επίσης και την επιτυχία ή μη ολοκλήρωσή του.

Σημασία έχει να αντιληφθούν την αξία της συνεργασίας, τις νέες δυνατότητες που δίνει ατομικά στον καθένα αλλά και στο σύνολο της ομάδας αλλά και τους περιορισμούς και τις νέες συνθήκες που αυτή εισάγει. Οι μαθητές κατανοούν βιωματικά ότι κάθε τους δημιουργία δεν είναι ανεξάρτητη αλλά είναι συνδεδεμένη με τις ενέργειες και τις πράξεις των άλλων και επηρεάζεται από αυτές όπως και οι δικές τους ενέργειες και δράσεις επηρεάζουν το σύνολο.

Οι μαθητές, έχοντας ως πηγή αφόρμησης και προβληματισμού τη ζωγραφική, κλήθηκαν να καταγράψουν ελεύθερα και αξιολογικά τα όνειρά τους για το μέλλον.

3.3.1 Ζωγραφίζοντας και σχεδιάζω το μέλλον μου – στατιστικά στοιχεία

Επιπλέον οι μαθητές κλήθηκαν να απαντήσουν στο ερώτημα (Ερώτημα Γ2, Ερωτηματολόγιο⁵):

Γ2. Ας θυμηθείτε τη στιγμή που "ζωγραφίσατε το μέλλον με τους συμμαθητές σας".

Φανέρωσα στους άλλους τα όνειρά μου και μου άρεσε	
Φανέρωσα στους άλλους τα όνειρά μου και αισθάνθηκα αμήχανα	
Γνώρισα τα όνειρα και των άλλων συμμαθητών μου και ήταν θετικό	
Γνώρισα τα όνειρα και των άλλων συμμαθητών μου και απογοητεύτηκα	
Είδα ότι τα όνειρά μου για το μέλλον "χρειάζονται" και τους άλλους	
Είδα ότι με "χρειάζονται" οι άλλοι για να εκπληρώσουν τα όνειρά τους	
Αντιλήφθηκα την πιο πάνω δράση ως μια ευκαιρία για πείραγμα και παιχνίδι	
Άλλο (γράψε μια επιγραμματική περιγραφή):	

Οι μαθητές κατέταξαν τις πιο πάνω επιλογές ως εξής: (πίνακας 2)

⁵ Επιμέρους στοιχεία του πίνακα παρουσιάζονται στο παράρτημα 1

Ας θυμηθείτε τη στιγμή που "ζωγραφίσατε το μέλλον με τους συμμαθητές σας".	Αγόρια (15)	Κορίτσια (14)	Σύνολο (29)
Φανέρωσα στους άλλους τα όνειρά μου και μου άρεσε	2,00	2,07	2,03
Φανέρωσα στους άλλους τα όνειρά μου και αισθάνθηκα αμήχανα	3,47	4,14	3,79
Γνώρισα τα όνειρα και των άλλων συμμαθητών μου και ήταν θετικό	2,73	2,50	2,62
Γνώρισα τα όνειρα και των άλλων συμμαθητών μου και απογοητεύτηκα	3,27	4,57	3,90
Είδα ότι τα όνειρά μου για το μέλλον "χρειάζονται" και τους άλλους	3,47	3,00	3,24
Είδα ότι με "χρειάζονται" οι άλλοι για να εκπληρώσουν τα όνειρά τους	4,20	3,50	3,86
Αντιλήφθηκα την πιο πάνω δράση ως μια ευκαιρία για πείραγμα και παιχνίδι	3,07	3,86	3,45

Πίνακας 2 ($A^{II}=6$)

Αξίζει να παρατηρήσουμε την απογοήτευση που αναδύεται μέσα από τις απαντήσεις κυρίως των κοριτσιών και την αδυναμία που αισθάνονται τα αγόρια, καθώς χρειάζονται τους άλλους για να εκπληρώσουν τα όνειρά τους.

3.4. Το 'δίκτυ' επικοινωνίας

Σε κάθε στάδιο και φάση της δράσης υπήρχε έμμεσα το στοιχείο προβληματισμού. Κατεξοχήν όμως στο τελευταίο στάδιο οι μαθητές - πλέκουν το 'δίκτυ' επικοινωνίας και αλληλεξάρτησης - πάλι σε σχήμα κύκλου – και καλούνται να προβληματιστούν και να κρίνουν τόσο τη δράση όσο και τον εαυτό τους. Πιο συγκεκριμένα ξετυλίγουν ένα νήμα το οποίο και πετά ο ένας στον άλλο. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι το νήμα να ενώσει όλα τα μέλη της ομάδας. Ταυτόχρονα οι μαθητές καλούνται να αξιολογήσουν τη μέχρι τώρα επικοινωνία που είχαν, την ποιότητα και αποτελεσματικότητα της δράσης στο σύνολό της και τέλος στην ελεύθερη έκφρασης μιας ευχής για το μέλλον της ομάδα. Στο τέλος ζητήθηκε από τους μαθητές να αποφασίσουν την αξιοποίηση της ομαδικής ζωγραφιάς τους. Αποφάσισαν να την προβάλουν στο τέλος της χρονιάς στους μαθητές όλου του σχολείου. Αξίζει να επισημανθεί το ευχάριστο κλίμα τη στιγμή που συνεργάστηκαν ξανά, όταν επιμελήθηκαν τη συντήρηση του δημιουργήματός τους, πριν την επίσημη παρουσίασή του.

3.4.1 Το 'δίκτυ' επικοινωνίας – στατιστικά στοιχεία

Οι μαθητές αξιολόγησαν την επικοινωνία με τους συμμαθητές τους ως εξής

(Πίνακας 3, Ραβδόγραμμα 2 και Πίνακας 4, Κυκλικό διάγραμμα 1)⁶.

Αξιολόγηση επικοινωνίας με τους συμμαθητές			
	Αγόρια (15)	Κορίτσια (14)	Σύνολο (15)
4. Πολύ καλή	3	0	3
3. Καλή	7	9	16
2. Μέτρια	4	4	4
1. Ανύπαρκτ	1	1	1
Μ.Ο.	2,8	2,54	2,69

Πίνακας 3 ($A^{II}=4$)

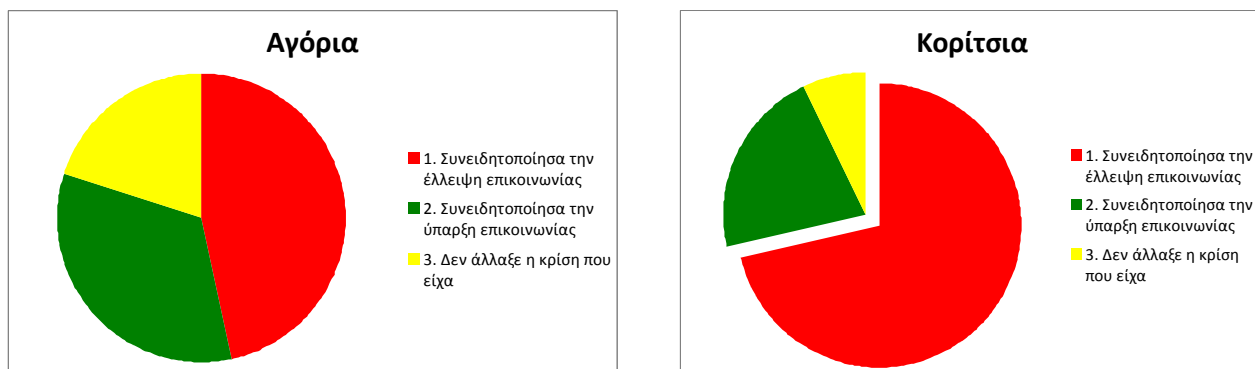
⁶ Επιμέρους στοιχεία του πίνακα παρουσιάζονται στο παράρτημα 3

Πίνακας 4

Επίπεδο επικοινωνίας με τους συμμαθητές			
	Αγόρια (15)	Κορίτσια (14)	Σύνολο (29)
1. Συνειδητοποίησα την έλλειψη επικοινωνίας	7	10	17
2. Συνειδητοποίησα την ύπαρξη επικοινωνίας	5	3	8
3. Δεν άλλαξε η κρίση που είχα	3	1	4

Εντυπωσιακό είναι το στοιχείο ότι η συντριπτική πλειοψηφία των κοριτσιών συνειδητοποίησαν την έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ τους.

Επίπεδο επικοινωνίας με τους συμμαθητές

Κυκλικό διάγραμμα 1 (Αγόρια – Κορίτσια)

Η συγκεκριμένη ομάδα αξιολόγησε τη δράση της 14/5/2013 ως εξής: (Πίνακας 4)

Πώς αντιλαμβάνομαι τη συνεργασία με τους άλλους μετά τη δράση της 14/5/2013;	Αγόρια (15)	Κορίτσια (14)	Σύνολο (29)
Απαραίτητη	1,67	1,57	1,62
Υποστηρικτική των ονείρων μου	2,87	2,14	2,52
Ανώφελη	3,47	4,00	3,72
Αδιάφορη	3,33	3,93	3,62
Υποστηρικτική της προσπάθειας	2,53	2,57	2,55

Πίνακας 4 ($A^{II}=5$)

Οι μαθητές αξιολόγησαν ως ανώφελη ή αδιάφορη την πιο πάνω δράση.

Η συγκεκριμένη ομάδα τέλος - σε κατευθυνόμενη επιλογή -(επικοινωνία, σεβασμός, αποδοχή, κλίμα καλής συνεργασίας στην τάξη) ιεράρχησε τα παραπάνω ως εξής: (Πίνακας 5)

Θα θέλατε να επαναληφθεί μια τέτοια δράση με ανάλογο θέμα; Ποιο από τα παρακάτω θέματα θα σας ενδιέφερε περισσότερο; Κατατάξτε (1-στην πρώτη σας επιλογή, 2-στη δεύτερη κλ) όλες τις προτάσεις:	Αγόρια (15)	Κορίτσια (14)	Σύνολο (29)
Επικοινωνία (ενεργητική ακρόαση)	2,60	2,00	2,31
Σεβασμός	1,93	2,07	2,00
Αποδοχή	3,00	3,14	3,07
Δημιουργώντας κλίμα καλής συνεργασίας στην τάξη (κλίμα αξιών)	2,33	2,71	2,52

Πίνακας 5 ($A^{II}=4$)

4. Συμπεράσματα

Το τέλος του εργαστηρίου έδωσε την αφορμή στους εκπαιδευτικούς που το παρακολούθησαν, να προβληματιστούν για το βαθμό εσωτερίκευσης των αξιών αυτών και της επίδρασής τους στους μαθητές πριν και μετά τη δράση. Στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική είναι σημαντικό να δίνονται ευκαιρίες στους μαθητές να ενισχύουν όχι μόνο το γνωστικό αλλά και το συναισθηματικό πεδίο, στοχεύοντας πρωταρχικά στη διαπαιδαγώγηση της ψυχής. Επιπλέον έγινε σαφές ότι ο ορισμός και η συναίσθηση της σημασίας των αξιών είναι ευκαιρία για σκέψη και για προβληματισμό. Τελικά είναι αδύνατον να διδάξει κανείς οτιδήποτε, χωρίς ταυτόχρονα να διδάξει αξίες.

Από την επεξεργασία των στατιστικών δεδομένων προκύπτει η αίσθηση ότι η ειλικρίνεια αποτελεί σοβαρή αξία για τους μαθητές (Πίνακας 1). Εκτιμούμε ότι πιθανή υποψία έλλειψής της δημιουργεί πρόβλημα στην επικοινωνία μεταξύ τους και τελικά αποτελεί καθοριστικό παράγοντα επίτευξης ή μη της επικοινωνίας. Επιπλέον η αξιολόγηση της δράσης από τους μαθητές ως 'ανώφελης' και 'μη αναγκαίας' (Πίνακας 4) ερμηνεύεται λόγω και της χαλαρότητας της ημέρας - τελευταία μέρα μαθημάτων - ή λόγω του μη εθισμού τους σε ανάλογες δράσεις. Αξίζει όμως να σχολιαστεί ότι την ημέρα που οι μαθητές κλήθηκαν να επιμεληθούν τη ζωγραφιά τους, αυτό έγινε με πρωτοφανή ενδιαφέρον και διάθεση από όλους τους μαθητές. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται θετικά λόγω του γεγονότος ότι οι μαθητές για πρώτη φορά με παρότρυνση του σχολείου έκαναν κάτι συλλογικά και θέλησαν να το προβάλουν σε όλους. Αυτός είναι και ο λόγος που αξιόλογο ποσοστό όμως οι μαθητές αξιολόγησαν τη δράση ως υποστηρικτική της προσπάθειας του σχολείου για την εκπλήρωση των ονείρων τους.

Είναι επιτακτική σημερινή ανάγκη να εκπαιδεύουμε μαθητές που δε θα 'γνωρίζουν' μόνο αλλά θα μπορούν και να 'κάνουν' και να 'είναι' και να 'ζουν' μαζί (Μανούσου, 2010). Οι μαθητές μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία πρέπει να βιώσουν τις αξίες όχι ως μια θεωρητική έννοια αλλά ως δεξιότητα που χρησιμοποιείται και βελτιώνει την καθημερινότητά τους, την προσωπική τους ανάπτυξη και την ουσιαστική επικοινωνία με τους άλλους.

Η παιδεία παίζει καίριο ρόλο στον καθορισμό των ατομικών και συλλογικών αξιών. Και αυτό, διότι όταν τα άτομα ζουν μέσα σε μια κοινωνία, δεν είναι απλά άτομα αλλά κοινωνικά άτομα, υποκείμενα σε μια διαδικασία, που τα κοινωνικοποιεί και τα ωθεί να εσωτερικεύσουν το σημερινό θεσμικό πλαίσιο και το κυρίαρχο κοινωνικό παράδειγμα.

Η εσωτερίκευση των αξιών από τους αυριανούς πολίτες της κοινωνίας περιφρουρούν και διασώζουν τη δημοκρατία. Η όποια πειθαρχία και σεβασμός στο έγγραφο ή γραπτό δίκαιο θα είναι προϊόν ελεύθερης βούλησης και αποτέλεσμα βιωματικής προσέγγισης και όχι πειθαναγκασμός σε μια συμβατική και τυπική συμπεριφορά.

Βιβλιογραφία

- Αθανασόπουλος, Κ., (2001). *Φιλοσοφία στην Ευρώπη, τόμος Α: Η Φιλοσοφία στην Ευρώπη από τον 6ο ως τον 16ο αι.*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, σελ.203 (ISBN: 960-538-286-5).
- Αργυροπούλου, Μ., (2004) *Εκκλησιαστική εικονογραφία: Μεταγωγός επικοινωνίας και πληροφορίας*, Εκδόσεις Περί Τεχνών, Πάτρα, σσ. 21,42
- Ανδριόπουλος, Δ.Ζ. (επιμ.) (1997), *Αριστοτέλης: Οντολογία, Γνωσιοθεωρία, Ηθική, Πολιτική Φιλοσοφία*, εκδ. Παπαδήμα: Αθήνα
- Berget, John (1993): *Η εικόνα και το βλέμμα*, μτφρ. Κονταράτου Ζαν. Αθήνα: Οδυσσέας
- H.M. Cooper, Lindsay, J.J. & Nye, B., (2000), "Homework in the home: How student, family and parenting style differences relate to the homework process". *Contemporary Educational Psychology*, 25, 464-487.

- Düring, I. (1994). *Ο Αριστοτέλης. Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του*, τ.Β', Μ.Ι.Ε.Τ.: Αθήνα 1994
- Guthrie, W.K.C. (1991), *Σωκράτης*, Μ.Ι.Ε.Τ.: Αθήνα
- Guthrie, W.K.C. (1991), *Οι Σοφιστές*, Μ.Ι.Ε.Τ.: Αθήνα
- Lesky, A. (1985). *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αφοί Κυριακίδη: Θεσσαλονίκη
- Lumsden, L. S. (1994). Student motivation to learn (Report No. EDO-EA-94-7). Washington, DC: Office of Educational Research and Improvement. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 370 200)
- Μανούσου, Ε. κ.ά (2010). *Αξίες ζωής στην εκπαίδευση*, Ε. Μανούσου & Σ. Ταναϊνή (επιμ.) εκδόσεις Ωρίων
- Μώκος, Γ.Δ., (2001). *Εισαγωγή στην επιστήμη της Πληροφορίας*, Εκδ. Παπασωτηρίου, Αθήνα, σ. 59
- Pease, Allan (1991). *Η γλώσσα του Σώματος*, μτφρ. Δ. Ευαγγελόπουλος, Αθήνα: Έσοπτρον
- Delors, J., et al (1996). *Learning: The treasure within, Διαθέσιμο στο <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/rethinking-education/the-four-pillars-of-learning/>* (Ανακτήθηκε 12/6/2013)
- Καλτσούνη, Χ, (2000). *Κοινωνικοποίηση*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2000

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το ερωτηματολόγιο απευθύνεται στους μαθητές του τμήματος Β1 του Πρότυπου Πειραματικού ΓΕΛ Πατρών που συμμετείχαν στη δράση της 14/5/2013 "Αξίες της ζωής στην εκπαίδευση" που διοργάνωσε το Σχολείο μετά από πρόταση του ΕΠ.Ε.Σ. υπό την καθοδήγηση των κ.κ. **Μανούσου Ευαγγελίας** και **Σιακοβέλη Πηνελόπης**.

Φύλο: Α ☐
 Κ ☐

A. Ανάφερε - κατά σπουδαιότητα και σημασία - τις πέντε πιο σημαντικές για σένα αξίες της ζωής.

1.
2.
3.
4.
5.

B1. Πώς αξιολογείς (κατά μέσο όρο) την επικοινωνία με τους συμμαθητές σου; (Κύκλωσε την απάντηση που κρίνεις ότι σε αντιπροσωπεύει καλύτερα.)

1. Πολύ καλή
2. Καλή
3. Μέτρια
4. Ανύπαρκτη

B2. Πόσο σε βοήθησε η δράση της 14/5/2013 να συνειδητοποιήσεις το βαθμό επικοινωνίας με τους συμμαθητές σου; (Κύκλωσε την απάντηση που κρίνεις ότι σε αντιπροσωπεύει καλύτερα.)

1. Συνειδητοποίησα την έλλειψη επικοινωνίας
2. Συνειδητοποίησα την ύπαρξη επικοινωνίας
3. Δεν άλλαξε η κρίση που είχα
4. Άλλο:

Γ1. Σε ποια προτεραιότητα θέτεις τα όνειρά σου για το μέλλον; Ενδεικτικά αναφέρονται στόχοι και όνειρα που αναφέρατε στη δράση της 14/5/2013: σπουδές, επαγγελματική αποκατάσταση, υγεία, οικογενειακή ευτυχία, κ.ά. Γράψε με τη δική σου σειρά προτεραιότητας κάποιες από τις παραπάνω απαντήσεις ή όποιες άλλες νομίζεις.

1.
2.
3.
4. Δεν έχω όνειρα και στόχους

Γ2. Ας θυμηθείτε τη στιγμή που "ζωγραφίσατε το μέλλον με τους συμμαθητές σας". Κατατάξτε (1-στην πρώτη σας επιλογή, 2-στη δεύτερη κλ.) όλες τις προτάσεις:

Φανέρωσα στους άλλους τα όνειρά μου και μου άρεσε	
Φανέρωσα στους άλλους τα όνειρά μου και αισθάνθηκα αμήχανα	
Γνώρισα τα όνειρα και των άλλων συμμαθητών μου και ήταν θετικό	
Γνώρισα τα όνειρα και των άλλων συμμαθητών μου και απογοητεύτηκα	
Είδα ότι τα όνειρά μου για το μέλλον "χρειάζονται" και τους άλλους	
Είδα ότι με "χρειάζονται" οι άλλοι για να εκπληρώσουν τα όνειρά τους	
Αντιλήφθηκα την πιο πάνω δράση ως μια ευκαιρία για πείραγμα και παιχνίδι	
Άλλο (γράψε μια επιγραμματική περιγραφή):	

- Δ1.** Πώς αντιλαμβάνομαι τη συνεργασία με τους άλλους μετά τη δράση της 14/5/2013;
Κατατάξτε (1-στην πρώτη σας επιλογή, 2-στη δεύτερη κλ) όλες τις προτάσεις:

Απαραίτητη	
Υποστηρικτική των ονείρων μου	
Ανώφελη	
Αδιάφορη	
Υποστηρικτική της προσπάθειας	
Άλλο (γράψε μια επιγραμματική περιγραφή):	

- Δ2.** Πώς αξιολογώ τη δράση της 14/5/2013 συνολικά
(Βαθμός 1-5. **1:** Άριστα, **2:** Πολύ Καλά, **3:** Μέτρια, **4:** Κακά, **5:** Κακώς έγινε)

1 2 3 4 5

- Ε.** Θα θέλατε να επαναληφθεί μια τέτοια δράση με ανάλογο θέμα;
Ποιο από τα παρακάτω θέματα θα σας ενδιέφερε περισσότερο;
Κατατάξτε (1-στην πρώτη σας επιλογή, 2-στη δεύτερη κλ) όλες τις προτάσεις:

Επικοινωνία (ενεργητική ακρόαση)	
Σεβασμός	
Αποδοχή	
Δημιουργώντας κλίμα καλής συνεργασίας στην τάξη (κλίμα αξιών)	
Άλλο (γράψε μια επιγραμματική περιγραφή):	

Η Διευθύντρια

Τσελεπή Μαρία-Ροζίτα

Οι συνεργάτες Καθηγητές

Γάκης Παναγιώτης
Παρτσαδάκης Σπυρίδων

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

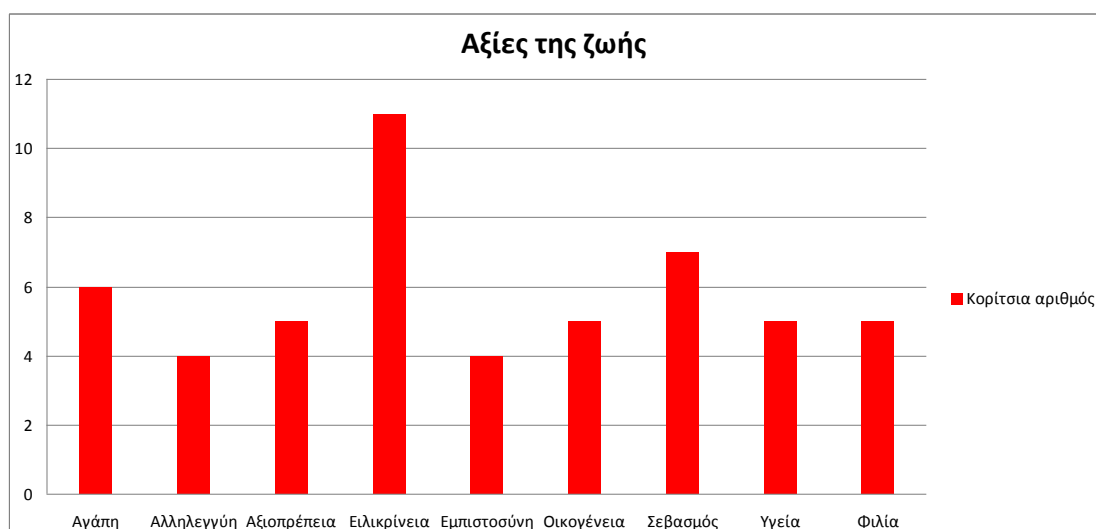
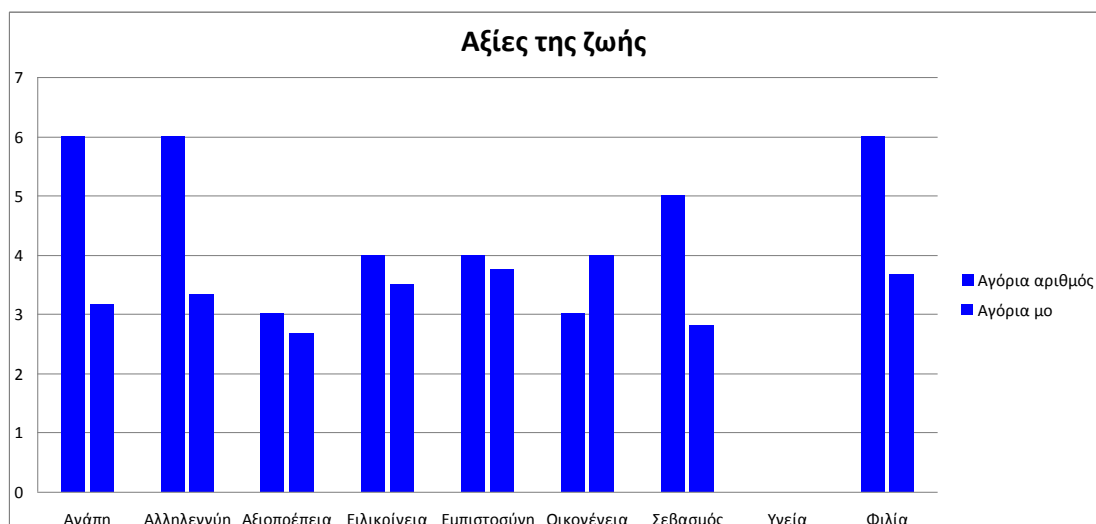
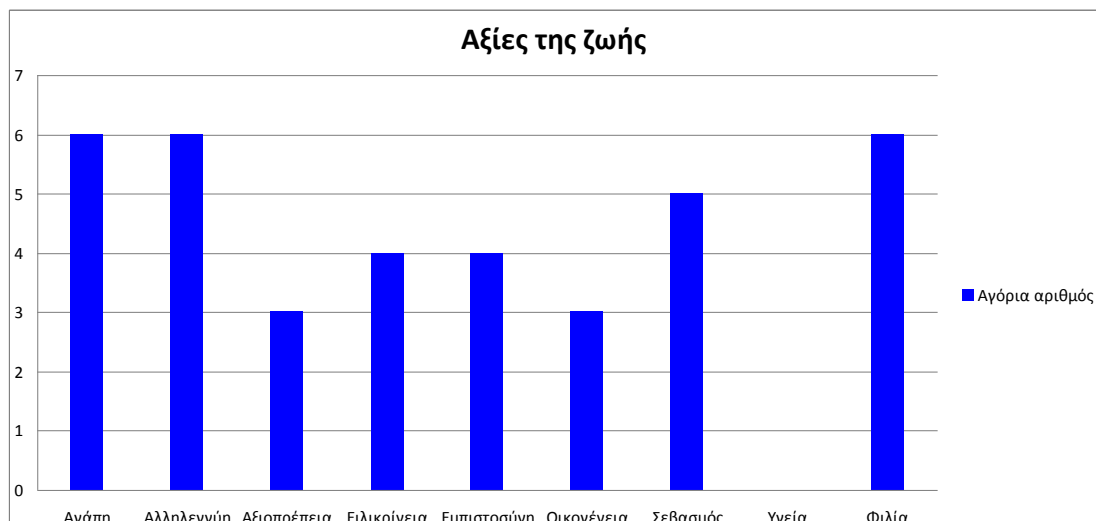
ΑΞΙΕΣ ΠΟΥ ΔΗΛΩΘΗΚΑΝ

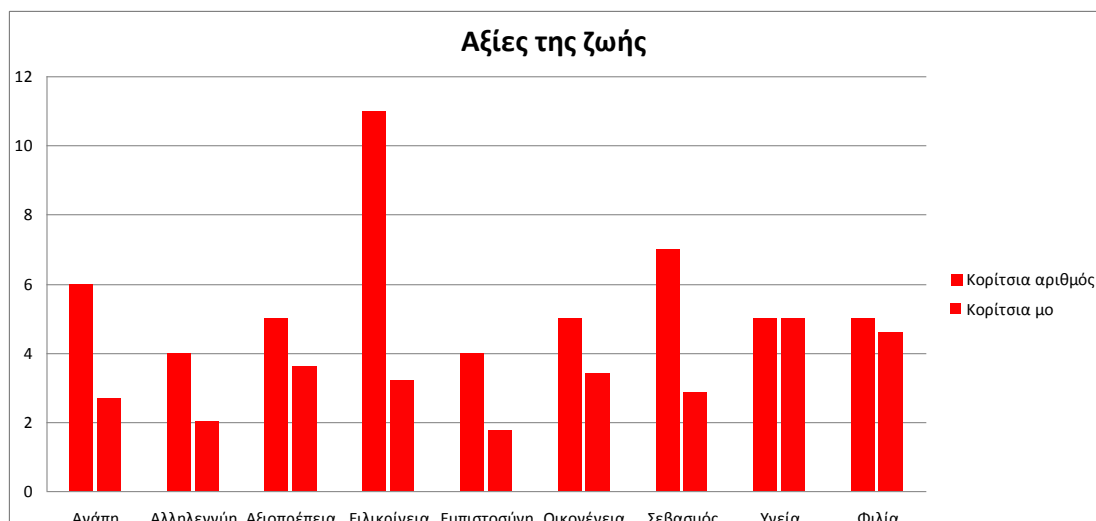
ΑΞΙΕΣ	Αγόρια (15)	Κορίτσια (14)	Σύνολο (29)	ΑΞΙΕΣ	Αγόρια (15)	Κορίτσια (14)	Σύνολο (29)
Αγάπη	6	6	12	Ευγένεια-Κ		1	1
Αδελφότητα-Α	1		1	Εφευρετικότητα-Α	1		1
Αλληλεγγύη	6	4	10	Εχεμύθεια-Κ		2	2
Αλληλοκατανόηση-ση	1	1	2	Ηθικότητα-Κ		1	1
Ανιδιοτέλεια-Κ		2	2	Θρησκεία-Α	1		1
Αξιοκρατία-Κ		1	1	Ισότητα	2	1	3
Αξιοπιστία-Κ		1	1	Καλοσύνη-Α	1		1
Αξιοπρέπεια	3	5	8	Κοινωνικότητα-Α	1		1
Αυτοεκτίμηση-Α	1		1	Να περνάω καλά-Α	1		1
Αυτοσεβασμός-Α	2		2	Οικογένεια	3	5	8
Δημιουργικότητα-Α	1		1	Όνειρα-Α	1		1
Δημοκρατία-Κ		1	1	Πατρίδα-Α	1		1
Διάβασμα-Α	1		1	Ποδόσφαιρο-Α	1		1
Διασκέδαση-Κ		1	1	Σεβασμός	5	7	12
Δικαιοσύνη	1	1	2	Συνεργασία	3	1	4
Δραστηριότητα-Α	1		1	Ταπεινότητα-Α	1		1
Ειλικρίνεια	4	11	15	Τιμότητα-Α	2		2
Εκτίμηση-Κ		1	1	Υγεία-Κ	0	5	5
Ελπίδα-Α	1		1	Υπομονή-Α	1		1
Εμπιστοσύνη	4	4	8	Φιλία	6	5	11
Εντιμότητα		1	1	Φιλοπατρία-Α	1		1
Επάγγελμα-Κ		1	1	Φιλότιμο-Α	1		1
Επικοινωνία-Α	1		1	Χιουμορ-Κ		1	1

	Αγόρια (15)			Κορίτσια (14)			Σύνολο (29)		
	αριθμός	M.O.	M.O.+	αριθμός	M.O.	M.O.+	αριθμός	M.O.	M.O.+
Αγάπη	6	3,17	1,27	6	2,67	1,14	12	2,92	1,21
Αλληλεγγύη	6	3,33	1,33	4	2,00	0,57	10	2,80	0,97
Αξιοπρέπεια	3	2,67	0,53	5	3,60	1,29	8	3,25	0,90
Ειλικρίνεια	4	3,50	0,93	11	3,18	2,50	15	3,27	1,69
Εμπιστοσύνη	4	3,75	1,00	4	1,75	0,50	8	2,75	0,76
Οικογένεια	3	4,00	0,80	5	3,40	1,21	8	3,63	1,00
Σεβασμός	5	2,80	0,93	7	2,86	1,43	12	2,83	1,17
Υγεία-Κ	0	0,00	0,00	5	5,00	1,43	5	5,00	0,69
Φιλία	6	3,67	1,47	5	4,60	1,64	11	4,09	1,55

M.O.= Μέσος όρος σε σχέση με τους μαθητές που τη δήλωσαν ως αξία

M.O.+= Μέσος όρος σε σχέση με όλους τους μαθητές που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

